

meglelése mégsem egyszerű dolog: nincs valamennyi kúria egyértelműen kiemelve, és a térképeken található és fel nem oldott piktogramok is zavarják a tájékozódást. Valószínűleg egy már meglévő, nyilván általános célokat szolgáló térképet használtak fel. De ha már ez a helyzet, legalább az épületek tárgyalásánál meg lehetett volna adni pozíciójukat a térképek betűkkel és számokkal jelölt koordináta-rendszere szerint. Hasznos lett volna valamilyen történeti térképet is mellékelni. Azt viszont mindenképpen a könyv érdekéért kell megemlíteni, hogy a nagy formátumú kötet kivitelezése szép és igényes, ami nyilván összefügg azzal, hogy a millennium alkalmából jelent meg. Összesítve elmondható, hogy belbecse révén hasznos, külcsíne révén szép munka.

Sisa József

AZ ÖRÖKSÉG HAGYOMÁNYOZÓI. KÖNYÖKI JÓZSEF ÉS MYSKOVSZKY VIKTOR MŰEMLÉKFELMÉRÉSEI. Kiállítás az Országos Műemlékvédelmi Hivatal aulájában 2000. szeptember 21-től. A kiállítást rendezte Granasztóiné Györffy Katalin és Váliné Pogány Jolán

A 19. század második felében a művészettörténet-tudományban és műemlékvédelemben végbemenő intézményesülés teremtette meg a keretét azoknak a műemlékfelméréseknek, melyeket 1872-től az újonnan megalakult Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága felhívására, különböző helyről származó, különböző felkészültségű adatközlők készítettek. Az inventarizálás szükségességét a hazai műemlékek ügyében tevékenykedők már a megelőző évtizedekben is az elsődleges feladatok között tartottak számon (ld. JANKOVICH Miklós: *Esedezés a magyar régiségek iránt.* 1818., TOLDY Ferenc: *Felszólítás... a hazai műemlékek ügyében.* Pest, 1847.). A Könyöki József és Myskovszky Viktor, a Bizottság leggyakrabban foglalkoztatott külső tagjai által készített műemlékfelméréseket bemutató, az Országos Műemlékvédelmi Hivatalban rendezett kiállítás a műemlékek szemléletes megjelenítéseit, forrásértékű ábrázolásait feldolgozó kutatásba illeszkedik (ld. Gerecse Péter, Petrik Albert, Hollenzer László, Divald Kornél munkásságának kiállításokon történő bemutatását).

A kiállítás – mely a Műemlékvédelmi Hivatal Tervtárának gazdag anyagából állt össze – két, egymással párhuzamos részre tagolódik, mintegy paralel mutatva be a két rajztanár-műemlékfelmérő munkásságát.

A Myskovszky Viktor tevékenységének szentelt rész, tükrözve az ő sokoldalúságát, három nagyobb egységre tagolódik. Munkái közül legnagyobb számban műemlékfelmérései szerepelnek. Ezeket egészítik ki négy vázlatfüzetének útirajzai, valamint nagyobb akvarellsorozatának válogatott lapjai. Myskovszky műemlékfelméréseinek bemutatása az 1872 július 3-át – a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága által elkészített törzssíveknek a kiválasztott személyek részére a miniszter által történt kibocsátását – megelőzően elkészült lapokkal kezdődik: az eperjesi Szt. Miklós plébániatemplom 1868-as ábrázolásával, a bártfai emlékoszlop 1870-ből származó képével, valamint tizenöt, 1872 első feléből való kassai rajzzal. Ezt követi két évvel későbből egy újabb sorozat Szepeshely, Lócse, Kisszeben,

Kassa műemlékeivel. Myskovszky műemlékfelmérési tevékenysége ettől kezdve az 1890-es évek közepéig töretlen. Felső-Magyarország műemlékeit vármegyék szerint rendezve járta be és dolgozta fel a fenti időszak alatt. Ennek dokumentumai az Abauj-Torna, Zemplén, Borsod, Szepes, Liptó, Gömör, valamint a gazdagon képviselt Sáros vármegye ingó és ingatlan művészeti emlékeit bemutató felvételi rajzok, s ehhez a feldolgozási módszerhez igazodott a kiállítás rendezése is, amikor az egyes lapokat az egykori közigazgatási egységek szerint rendezve mutatta be, jelezve ugyanakkor, hogy egy-egy terület feldolgozása a többivel párhuzamosan évekig is eltarthatott (így került egymás mellett bemutatásra Lubló várának 1892-es és a liptószentmiklósi templomnak 1877-es rajza). Myskovszky 18 vázlatfüzetéből négy került e kiállításon bemutatásra, ízelítőt adva a rajztanár festői képességeiből, felhívva a figyelmet ugyanakkor ezen, sokáig másodlagosnak tekintett műfaj művelőinek széles skálájára, s ezáltal a grafikatörténeti kutatások tárgyát képező anyag kibővítésének szükségességére. A művészettörténet számára forrásértékű ábrázolásokat őriznek ezek a vázlatfüzetek, miként a nagykárolyi Károlyi-kastély kerti homlokzatát (1897), a budai Lukács-fürdőt (1898), a soproni Szt. György templom stukkóit, vagy a Két Mór házát (1899) megörökítő lapok is mutatják. A már az 1860-as évektől festegető, és rajzait többek között a Vasárnapi Újságban publikáló Myskovszky Viktor tevékenységének hasonlóképpen a képzőművészet körébe tartozó részét képezi az a két akvarellsorozat, melyek 1895–96-ban, illetve 1903–1909 között készültek. Az utóbbi, eredetileg 160 lapot tartalmazó együttes került a kiállításon – a körülmények adta lehetőségeken belül igen sokszínűen – bemutatásra. Itt láthatunk kedves részleteket Myskovszky szűkebb pátriájából: Bártfa főterét, plébániatemplomát, a városház előcsarnokát, a lőcsei plébániatemplomot, ugyanott a Hermann-féle házát, a ferences templomot. További lapok a kermőcbányai vártemplomot és a Károlyi-ház előcsarnokát, Kassáról az ún. Lőcsei-házat, valamint a régi pénzverde előcsarnokát mutatják. Más magyarországi vidékek (a nagy-szebeni evangélikus templom, a győri Altabak-ház, a pécsi belvárosi plébániatemplom), de távolabbi helyek nevezetes emlékei (Báthori Istvánnak a krakkói dómban lévő síremléke, a velencei San Marco belső részletei, valamint a bolognai Szt. Ferenc székesegyház) is megelevenednek ezen életkép-részletekkel gazdagított akvarelleken.

Könyöki József 1869 és 1890 közötti műemlékfelméréseit a kiállítás az egykori ún. törzsívek mellékleteként a Bizottság valamikori rajztárába került, ma a Hivatal Tervtárában őrzött 455 rajz közül kiválasztottak segítségével mutatja be. Minthogy Könyöki feldolgozó-leíró munkái különböző időkben készültek és az ország különböző helyszíneire kötődtek, s miként felmérői munkássága is többé-kevésbé egymástól elkülöníthető szakaszokra tagolódik, a kiállítás rendezése is ezt vette figyelembe, amikor a pozsonyi szakférfiú tevékenységén belül elkülönítve mutatta be a csallóközi templomok (pl. Somorja, Egyházgelle, Nagymagyar), a pozsonyi Szt. Márton templom, illetve a városháza, valamint az észak- és nyugat-magyarországi várak (Zólyomlipcse, Beckó, Trencsén, Léka) csoportját. Az előbbi egységek tették szükségessé – érzékeltetve, hogy a Könyöki-féle lapok között jelentős számban található észak-magyarországi szakrális épületeket ábrázoló is – az egyes templomok (és ingóságai) rajzainak együttes bemutatását (pl. Bakabánya, Mátraverebély, Radvány, Felsőlendva, Bajmóclázán). Kiegészítik a felmérési rajzokat, mintegy jelezve azok eredeti közegét, Könyöki 188 leírásából kiválasztottak, úgymint Boros-

tyánkó és Beckó várának, valamint a pozsonyi Szt. Katalin kápolnának bemutatása. A szövegek kiállításon való szerepeltetésének körülménye is jelzi ugyanakkor azt a szemléletbeli jellegzetességet, mely szerint a mai művészettörténeti, műemléki kutatás számára kiemelkedő fontossággal az egykori törzsívek rajzi mellékletei bírnak. (Itt csak utalunk arra, a Hivatalban folyó kutatássorozatra, mely a szemléltető eszközöknek, mint forrásoknak a feldolgozását célozza.) Könyöki József tudományos és gyűjteményszervező tevékenységét a kiállításon is bemutatott publikációi illusztrálják. A pozsonyi múzeum öreként végzett tevékenységének dokumentuma a Pozsonyvárosi régiségtár rövid ismertetése (Pozsony, 1877.). Tudományos munkásságának gerincét a középkori várakról írott, a kiállításon is szerepeltetett munkái (Magyarország nyugati határának védőrendszere a közép-korban. Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve 1879–1885., Budapest, 1886., Középkori várak, különös tekintettel Magyarországra, Budapest, MTA, 1905.) alkotják.

Miként ezt a kiállítás is mutatta, Myskovszky Viktor és Könyöki József tevékenységében, munkásságában több paralel elem is mutatkozik, mely kínálja az összehasonlítást. Mindkettejük építész szakképzésének egyik legfontosabbikát a bécsi Polytechnikum jelentette. Rajztanárként tevékenykedve (ez Könyöki esetében a pozsonyi állami főreáliskola szabadkézirajz tanári helyét, Myskovszkynál a kassai főreál-gimnáziumban ábrázoló geometria és rajz oktatását jelentette) működtek a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága, utóbb a Műemlékek Országos Bizottsága kültagjaiként. Munkásságukban meghatározóak voltak a múzeumi gyűjtemények (Könyöki a Pozsonyi Városi Múzeum megalapításában játszott szerepet, továbbá haláláig öre volt annak, Myskovszky a kassai múzeum alapítóinak egyikeként a megalakult múzeum anyagának összegyűjtésében és első katalógusának összeállításában is részt vett). Tudományos publikációik sora is terjedelmes, Könyöki fent említett összefoglalásai mellett Myskovszky Bártfa város középkori művészetét, valamint több felvidéki műemléket feldolgozó tanulmányait említjük (Bártfa középkori műemlékei, Budapest, 1880., Felsővidéki műemlékek, *Archaeologiai Értesítő* VIII. 1888. 409–416, Új adatok a bártfai templom építésének és felszerelésének történetéhez, *Archaeologiai Értesítő* XIII. 1893. p. 60–66, Árva megye műemlékei XIII. 1893. 425–431, A bártfai plébániatemplom régi barokk oltára XXVIII. 1908. 306–309, A bártfai városházáról, *Archaeologiai Értesítő* XXVIII. 1908. p.354–359.). Szakmai tevékenységüknek egy további, méltatlanul elhanyagolt – ha mégoly kisszámú anyagot hátrahagyó – érintkezési pontja a miniatúra- és iniciálémásolatok készítése. Könyöki az esztergomi Érseki Könyvtár kéziratának miniatúráiról, iniciáléiról festett 1868 táján publikálási szándékkal kópiákat (ld. KERNY Terézia: Elfelejtett miniatúramásolatok a 19. századból. *Pavilon*, 6. 1991. 22–25.), Myskovszky hasonlóképp készített miniatúramásolatokat, melyek közül többet az Iparművészeti Múzeum Adattára őriz. A Könyöki készíttette kópiák közül egynémely azonosítható volt a Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtárában lévő Rómer-hagyatékban őrzött vegyes kódexmásolatok között. Adódott volna a lehetőség, hogy a Műemlékvédelmi Hivatal anyagát feldolgozó monografikus kutatáshoz kapcsolódó kiállítás a Hivatalban őrzött színes lapokkal Könyöki kevéssé ismert tevékenységét is bemutassa.

Nemcsak munkásságuk, de a felméréseiken megörökített emlék- és tárgytypusok között is több hasonlót találunk. Ennek oka a 19. század második felének a

művészeti alkotásokon belüli preferenciái, továbbá az a kialakulófélben lévő gyakorlat, amely elfogadottá tette, mely, épületeken elhelyezkedő, vagy azok közegében lévő díszítmények számítanak a kor megítélése szerint „jelesebb műrészlet”-nek. (A művek, emlékek hierarchiájának efféle kanonizációjához vezető út egyik állomása épp a Törzsvív kérdőpontjainak a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságának előadója, Henszlmann Imre általi megalkotása.) Így lapjaikon az egyes épületek távlati képe mellett a következő, gyakran felvett részleteket találjuk: keresztelomedencék (Mysovsky: Késmárk, Tepla, Liptószentmiklós, Liptószentmária, Könyöki: Selmebánya, Mátraverebély), sírkövek (Myskovszky: Töketerebes Perényi-síremlékek, Márkusfalva Máriaassy István sírköve, Berzevice, Berzeviczi Péter sírköve, Görgő, Bebek György sírköve, Könyöki: Pozsony, dóm, Pálffy Miklós síremléke, Felsőelefánt, Forgách Péter sírköve), szentségházak (Myskovszky: Rozsnyó, Könyöki: Bakabánya, Egyházgelle), stallumok (Myskovszky: Késmárk, Csetnek, Könyöki: Radvány, Bakabánya), falfestmények (Myskovszky: Szalonna, református templom, Könyöki: Vízlendva rk. templom, Léka, vár, Beckó, vár) és ingóságok (Myskovszky: Toporc, kehely, Késmárk, szentségtartó, Palocsa, szentségtartó, Könyöki: Egyházgelle, kehely, Nagymagyar, feszület, Somorja, kehely, feszület). Evvel összefüggésben kell megemlíteni azt a műemlékek korabeli felvételénél alkalmazott gyakorlatot, hogy sokszor egy lapon egyszerre kerültek megörökítésre eredendően össze nem tartozó tárgyak is – és szemléletük ebben közös a pár évtizeddel később Divald Kornél által készített, véletlenszerűen egymás mellé kerülő tárgyakat megörökítő fényképfelvételekével (ld. BARDOLY István (szerk.): A „szentek fuvarosa”, Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919. Budapest, OMvH, 1999. 19, 37, 89, 103, 109.)

Könyöki és Myskovszky tevékenységében ugyanakkor némi eltérés is tetten érhető. Miként erre a szakirodalom is többször utalt, Myskovszky felmérései Könyökiéinél festőibb jelleget mutatnak, mely – szemléletbeli különbözőségekre visszavezethető – eltérésre, nemegyszer építészeti szempontból pontatlanabb, nehezebben értelmezhető kidolgozásra a Bizottság építész tagjai az 1880-as évektől hívták fel a kassai tanár figyelmét. Az, hogy Myskovszky sokszor akvarellal színezett rajzai a korabeli építészek kritikáját váltották ki, a lapoknak nem egyszerűen csak forrásokként, de festészeti alkotásokként való vizsgálatának szükségességére mutat.

Myskovszky Viktor és Könyöki József műemlékfelméréseit bemutató kiállításához egy húsz számozatlan oldalból álló kétnyelvű (angol–magyar) vezető jelent meg, melyet a rendezők (GRANASZTÓINÉ GYÖRFFY Katalin és VÁLINÉ POGÁNY Jolán) állítottak össze, röviden ismertetve ebben a műemlékvédelem intézményesülésének történetét, valamint bemutatva a két alkotót, összehasonlítva más adatközlőkkel, továbbá jelezve ábrázolási technikájuk, szemléletmódjuk különbözőségét.

Jelen kiállítással összhangban jelent meg Váliné Pogány Jolán összeállításában Könyöki József műemlékfelméréseinek tudományos apparátussal kiegészített katalógusa (Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfelmérései 1869–1890. összeállította VÁLINÉ POGÁNY Jolán, Budapest, OMvH, 2000.). A katalógusnak – elkészültét hosszabb kutatómunka előzte meg – annak bevezetőjében írottak szerint az anyag teljes közzététele volt a célja, megteremtve alapját a további kutatásoknak. A feldolgozott felvételi lapok ábrázolásai meghatározásának bizonytalanságaira az összeállító is utalt. Példaként az egykor a pozsonyi városházához kapcsolódó ún. Unger-ház homlokzatán lévő egészalakos Szt. László szobor-

nak (ld. BEKE László – MAROSI Ernő – WEHLI Tünde [szerk.]: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. [kiállítás], Budapest, BTM, 1987. I. kötet [tanulmányok] 358. II. kötet [katalógus] 190, 275.) „egészalakos, gyámkövön álló szobor”-ként történő meghatározását említjük. (Az bizonytalanságok forrása lehetett az is, hogy míg a középkori épületeknél, építészeti részleteknél pontos, kidolgozott [korabeli] terminológia állott a közrebocsátók rendelkezésére, addig a későbbi emlékeket megörökítő lapoknál ehhez hasonló [egykorú] segédlettel nem számolhattak.) A katalógust Könyöki munkásságát bemutató tanulmány előzi meg, mely minden eddiginél részletesebben tárgyalja a rajztanár-műemlékfelmérő sokoldalú munkásságát, kihangsúlyozva olyan, eddig kevésbé ismert részleteket is, mint műemlék-helyreállító tevékenységét (a pozsonyi városháza zárterkélyének és három emeleti helységének restaurálása, a pominóci [Pominócpusztá–Szedmeróc/ Sedmerovec] templom helyreállítása), múzeumszervezői, valamint festészeti munkásságát (ez utóbbiról a leginkább hézagosságok ismereteink). Erénye a katalógusnak továbbá a műleírások és a felvételi lapok illusztrációinak jó aránya, valamint elegáns kivitele, amely a lapok színének 19. századi tervlapokat idéző árnyalatára is kiterjedt. Szólnunk kell a katalógus választott címeről is: *Az örökség hagyományozása* éppúgy utal a 19. századi feldolgozásoknak a középkori emlékekhez való, a felmérésekben, azok megőrzésére vonatkozó felhívásokban tükröződő viszonyára, mint arra, hogy miként értékeli ezt a viszonyt a mai műemlékvédelem-művészettörténet. Mindezekon túl jelzi a műemlékvédelem hőskorából származó felvételek, mint hagyatékok továbbörökítésének fontosságát. A kettős recepció első elemét hangsúlyozza ki a katalógus címeként szereplő birtokos szerkezet módosított formája, melyet a rendezők a kiállítás címéül választottak: *Az örökség hagyományozói*. E mottó még azt is megengedi, hogy sorozatcím váljék belőle... (Ezen szókapcsolat forrásának tartható – a kiállítás rendezői az ideát legalábbis innen vették – MAROSI Ernő: *Műemlékvédelem – az örökség hagyományozása* című tanulmánya [megjelent: BARDOLY István – HARIS Andrea [szerk.]: *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Budapest, OMvH, 1996. 9–20.], ott a címben jelzett viszony a műemlékvédelem tágabb kontextusára, mai szerepére vonatkozott.)

Myskovszky Viktor munkásságának teljességre törekvő feldolgozása megjelenés előtt áll (Myskovszky tevékenységének részletesebb tanulmányozásához ld. Alexander BALEGA [összeáll.]: *Myskovszky Viktor és a mai műemlékvédelem Közép-Európában*. Nemzetközi konferencia Myskovszky Viktor születésének 160. évfordulója alkalmából. Kassa, Bártfa – 1998. május 18–21., Bratislava–Budapest, 1999.). A Granasztóiné Györffy Katalin több éves kutatásaira támaszkodó majdani kötet az Országos Műemlékvédelmi Hivatal gyűjteményeiben folyó, a műemlékek „szemléletes megjelenítésének” (MAROSI i. m. 19.) egyrészt rajzi, másrészt fényképfelvételekből álló anyaga feldolgozásának újabb fontos állomását jelentheti. Különösképp, mivel Myskovszky tevékenysége kapcsán igen hangsúlyosan merül fel a lapok képzőművészeti szempontú vizsgálatának szükségessége, melynek révén a forrásként kezelt műemlék-ábrázolások a 19. századi építészeti tárgyú festmények kontextusába illeszkedve, azok stílárís változásairól alkotott képünket árnyalhatják.

Papp Gábor György